

SLIKANJE LJUDSKIH SLIK NA STEKLO NA SLOVENSKEM

Gorazd Makarovič

Namen te študije je ugotoviti domače slikarje oziroma slikarske delavnice ljudskih slik na steklo in njihova dela. V tuji literaturi je ljudsko slikarstvo na hrbtni strani šip (Hinterglasmalerei) obdelano¹ v precejšnji meri — čeprav pozitivistično. V razpravi se opiramo na do-gnana dejstva iz tuje literature, predvsem na ugotovljene provenienčne tipe slik.

V tuji literaturi je omenjeno slikanje na steklo pri nas. Ranieri M. Cossár piše, da so v tribuško čepovanskih steklarnah slikali slike na steklo, ki so jih nato raznašali in prodajali Kočevarji.^{1a} Za svojo omembo ne navaja pozitivnega dokaza, vendar pri preverjanju te trditve ne bo posebnih težav, ker so v teh steklarnah poslikavali tudi kozarce in seklenice. Avtor reproducira tri poslikane kozarce in eno poslikano steklenico, ki so izdelek omenjenih steklarn. Te izdelke hrani Museo della Redenzione v Gorici. S stilno primerjavo bo mogoče ugotoviti, ali izvirajo izpod istih rok tudi slike na steklo.

V domači literaturi so domneve, da so slikali na steklo pri nas. Josip Mal piše, da so slikali v Poljanski dolini, v Črnem vrhu na Idrijo in

¹ Herbert W. Keiser, *Die deutsche Hinterglasmalerei*, München 1937. — Joseph Vydra, *Folk Painting on Glass*, Artis, Praga, brez letnice. — Idem, *Malovane obrazky na skle v československých museích*, Československa etnografie V. B. 13, 1957. — Dieter Keller, *Hinterglasbilder*, Württemberg 1948. — Otto Freytag, *Hinterglasmalerei*, Ravensburg, brez letnice. — Fritz Fahringer, *So entstanden die Sandbilder*, Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Neue Serie Bd. 9, 1955. — Joseph Ritz, *Bauernmalerei*, Leipzig, 1935. — F. Prodingner, *Hinterglasmalerei aus alter und neuer Zeit*, 1954. — M. Haberlandt, *Taschenwörterbuch der Volkskunde Österreichs*, Wien 1935 pod geslom *Hinterglasbilder*, etc.

^{1a} Ranieri Mario Cossár, *L'industria del vetro nell'Alto Goriziano*, Archeografo Triestino, vol. XIII della III. serie, 1926, str. 322. O tej razpravi je napisal J. Mal oceno v GMS VII—VIII, 1926. Odtod tudi Malova trditve, da so slikali slike na steklo v okolici tribuško čepovanskih steklarn. Cossár je verjetno iste trditve ponovil v Ricordi di una vecchia industria goriziana, *La porta orientale I* (1931), 807, kjer »v historijatu steklarne pri Trebuši ugotavlja, da so tam izdelovali tudi podobe na steklo«. Gornji posnetek je citiran po Milko Matičetov, *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, Slovenski Etnograf I, 1948, str. 54. (Na literaturo, navedeno v tej opombi, me je opozoril tov. Milko Matičetov, za kar se mu najlepše zahvaljujem.)

v okolici tribuško-čepovanskih steklarn.² Mirko Kus-Nikolajev omenja, da so slikali v Škofji Loki, Selcah in Poljanski dolini.³ France Mesesnel je mnenja, da so izdelovali slike na steklo tudi v Šubičevi delavnici v Poljanah.⁴ Maksim Gaspari trdi, da so slikali v Selški in Poljanski dolini, v Kropi, v Kamni gorici, Bohinju, v Črnem vrhu nad Idrijo, v čepovanski okolici in drugod.⁵ Karel Plestenjak in France Planina poročata o ljudski slikarici na steklo Podnartovčevi Micki iz Sele v Selški dolini. Pri delu ji je pomagal oče.⁶ Janez Dolenc opisuje isto slikarico in popravlja ime Podnartovčeva v Blaževčeva.⁷ Jože Karlovšek omenja slikanje na steklo v Poljanski dolini, Selcah in Črnem vrhu na Kočevskem.⁸

Maksim Gaspari je mnenja, da lahko domače izdelke ločimo od tujih po slovenskih napisih, večji preprostosti, intimnosti in po tipizaciji obrazov. V njegovem sestavku je med štirimi reproduciranimi slikami tudi ena izdelek slovenske delavnice.⁹ Ostali avtorji se ne ukvarjajo z vprašanjem, katere slike bi lahko bile domač izdelek.

Mirku Kusu-Nikolajevu so delen vir o krajih izdelovanja ustne informacije Alberta Siča. J. Dolenc je zapisal ljudsko izročilo. Drugi avtorji ne navajajo vira svojih trditev.

K zgoraj navedenim krajem izdelovanja dodajamo naslednje kritične pripombe: Ekipa Etnografskega muzeja v Ljubljani (Etnografski muzej, odslej v tekstu EM), ki je leta 1959 raziskovala Črni vrh nad Idrijo, ni našla nobenih sledov za slikanjem na steklo. Kamna gorica je bila središče razpečavanja slik (gl. zemljevid), kar je lahko zavedlo v domnevo, da so slike tam tudi slikali. Črnega vrha na Kočevskem ni, torej gre za pomoto. V muzejskih zbirkah nismo našli nobene slike na steklu, ki bi kazala izrazitejšo sorodnost s signiranimi izdelki Šubičeve delavnice.

Zaradi nenavajanja virov, nezanesljivosti podatkov in nekritičnega prepisovanja enega pisca od drugega, razen navedbe o Selcah (gl. v tekstu *Delavnica iz Sele*) zaenkrat ne moremo verjeti zgoraj navedenim trditvam.

Prvi problem, ki se zastavlja raziskovalcu slik na steklo v Sloveniji, je ločitev domače produkcije od importa. Tega problema smo se lotili po tej poti: Iz muzejskih zbirk smo izločili slike, ki po stilu in značaju pripadajo ugotovljenim tujim provenienčnim tipom in delavnicam. Med

² Josip Mal, *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, 1935, str. 136.

³ Mirko Kus-Nikolajev, *Migracioni putevi seljačkih slika na staklu*, Narodna starina, 1935.

⁴ France Mesesnel, Janez in Jurij Šubic, Ljubljana, 1939, str. 12.

⁵ Maksim Gaspari, *O ljudskih slikah na steklo*, Etnolog XII, 1939.

⁶ Karel Plestenjak — Franc Planina, *Etnografski oddelek škofje-loškega muzeja*, Slovenski Etnograf II, 1949.

⁷ Janez Dolenc, *O ljudskih umetnikih v Poljanski in Selški dolini*, Slovenski Etnograf III—IV, 1951.

⁸ Jože Karlovšek, *Slovenski ornament*, Ljubljana, 1957, poglavje o slikah na steklo.

⁹ Gaspari, o. c., slika 1.

preostalimi smo označili za domače izdelke tiste, ki kažejo isto izdelovalčevo roko kot nekatere poslikane panjske končnice in votivne slike, ki imajo slovenske napise ali se kako drugače nanašajo na naše kraje. Med temi smatramo za naše izdelke tudi tiste, ki nosijo slovenske napise.¹⁰

Drugi problem je datacija slik. Ker so nekatere oblike v slikarstvu na steklo zelo trdovratne in se ne spremenijo vse 19. stoletje, časovno stilni kriteriji ne pridejo v poštev. Zato smo se pri ugotavljanju starosti slik oprli na datiranje stekla, na katerem so slike slikane in na datirane slikarije istih rok na lesu.

Tretji problem je lokalizacija delavnic oziroma slikarjev. Dosedaj znano ljudsko izročilo pomni samo eno slikarico.¹¹ Podatki o najdiščih slik bi nam lahko pomagali samo v veliki množini, ker so posamezna znana najdišča glede na kraj izdelovanja, zaradi migracij skrajno nezanesljiva. Delavnice oziroma slikarje smo poizkusili lokalizirati v širšem smislu po zastopanostih domačih izdelkov v zbirkah lokalnih muzejev, ki so nabirali gradivo predvsem na svojem področju.

Četrty problem je motivika. Okvirno smo poizkusili ugotoviti motive, ki so bili slikani v domačih delavnicah in stopnjo njihove originalnosti oziroma odvisnosti od importiranih del.

Po tej poti smo ugotovili dela dveh slikarjev in ene slikarske delavnice, ter jih poizkusili datirati in lokalizirati. V sledečem tekstu ta dela opisujemo.

I. Mojster okorne risbe. Konture na slikah slikarja, ki ga imenujemo z zasilnim imenom Mojster okorne risbe, so rdečerjave barve. Značilna je neka ležernost celotnega »duktusa« slik. Nohti na prstih so največkrat slikani tako, da je slikar preko koncev prstov enostavno potegnil neprekinjeno črto. Ozadja so umazanobebe barve ali oker. Dekorativne cvetlice so tulpastih oblik ali oblik polovičnega četverolista. Spremljajo jih packe s čopičem, listi zelene ali zelenorjave barve. Kartuša pri slikah Mojstra okorne risbe je ovalne ali pravokotne oblike. Notranji zgornji del ovala je obrobljen z girlandasto drapirano zaveso. Zunanji del ovala ali pravokotnika obkrožajo dekorativne cvetlice v obliki polovičnega četverolista. Slike so vokvirjene v črne, plitvo žlebljene okvire. Dela, ki jih po stilnih kriterijih združujemo v eno skupino, so vedno izdelek ene same roke. Zato smo mnenja, da gre za enega samega slikarja in ne delavnico.

Dokaz za domačo provenienco. Mojster okorne risbe je slikal tudi panjske končnice, ki so vezane skoraj izključno na naša tla. Navajam nekaj končnic, ki so delo našega mojstra. Polaganje v grob (EM 2421), Zadnja večerja (EM 2470), Lisica brije lovca (EM 2365), Adam in Eva (EM 5229), Marijo vnebovzetje (EM ČD 550) etc. Na eni sliki na steklu

¹⁰ Samo slovenski napisi niso zadosten kriterij, ker so nekateri napisi kasnejši kot slike ali celo ponarejeni, n. pr. napis na sliki v EM z inventarno št. 2770, etc.

¹¹ Blaževčevo Micko iz Selc. Po mnenju M. Gasparija je slikala slike na steklo tudi neka Prtovčeva Urša iz Železnikov (po ustni informaciji).

Mojstra okorne risbe (EM s. n.) smo zasledili tudi slovenski napis: MARIA MAIOR V RIM. Noben izdelek Mojstra okorne risbe ne nosi nemškega napisa. Prav tako ne moremo del našega mojstra uvrstiti v nobeno tujo delavnico oziroma provenienčni tip, ki jih pozna tuja literatura.

Datacija. Delovanje Mojstra okorne risbe postavljamo nekako v drugo in tretjo četrtino 19. stoletja. V našem mnenju nas podpirajo sledeča dejstva. Slike Mojstra okorne risbe so slikane že na prešanem steklu, ki je nekako v prvi polovici 19. stoletja začelo pri nas zamenjavati valjano steklo. Doslej znano ljudsko izročilo ne pomni več prodajalcev teh slik, potemtakem smo mnenja, da jih konec stoletja niso več prodajali. Poslikani panjski končnici, delo Mojstra okorne risbe (EM 2365 in 2421) nosita letnici 1863 in 1864.

Lokalizacija. Dela Mojstra okorne risbe hranita Škofjeloški in Kranjski muzej, ki sta jih nabrala na svojem področju. Tudi slike v EM so bile zbrane na Gorenjskem. Ker drugi slovenski muzeji nimajo niti enega primerka, ki bi bil delo našega mojstra, sklepamo, da je Mojster okorne risbe slikal na Gorenjskem.

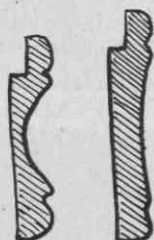
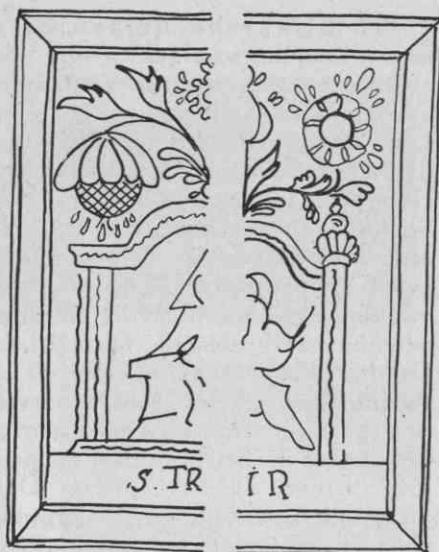
Motivika. Muzejske zbirke hranijo sledeče izdelke Mojstra okorne risbe:¹² Sv. Andrej (EM 8424), ŠM, Sv. Anton Padovanski (KM 5), Birma (EM 6410), Sv. Evstahij (EM 2199), Sv. Frančišek Asiški (EM 2158), Jezušček (EM 3257, KM 18), Smledniška legenda (EM 35), Sv. Lucija (Mrzli vrh št. 18), Marija Snežna (EM s. n.), Marija Pomočnica (brezjanska?) (EM 3244), Marija Pomočnica in romarska cerkev (EM 617), Marija zaščitnica v zadnji uri (EM 2146), Marijino oznanenje (KM 9), Sv. Marjeta (EM 614), Srce Marijino (EM s. n., ŠM), Srce Jezusovo (EM s. n.), Simboličen prikaz Kristusovega trpljenja (EM 8425), Stigmatizacija Sv. Frančiška (Mrzli vrh, št. 18), Sv. Volbenk (EM 31), Svatba v Kani galilejski (ŠM), Sv. trojica (Gnadestuhl) (KM 10), Zadnja večerja (ŠM).

Seznam del je seveda izredno nepopoln. Konkretnije bomo o motiviki Mojstra okorne risbe kakor tudi o motiviki drugih naših slikarjev lahko govorili takrat, ko bo ta seznam dopolnjen vsaj z deli iz privatnih zbirk.

Med znanim opusom Mojstra okorne risbe je nekaj slik, ki jim med importiranimi deli ne najdemo vzorov. To so: Sv. Marjeta, ki je delana po neki baročni predlogi, Sv. Volbenk, Marija zaščitnica v zadnji uri in Stigmatizacija Sv. Frančiška. Zanimivo je primerjati sliko Marije Snežne Mojstra okorne risbe in importirano sliko, ki ji je služila za predlogo. Motiv je prekopiran, vendar je prišlo do nekaterih sprememb. Pentljaste gube z importirane slike so postale pri našem mojstru enostavne črtice. Mojster okorne risbe je zastore v levem in desnem zgornjem kotu zamenjal z dekorativnima cvetlicama. Napis S. Maria Maior in Rom je naš slikar poslovenil v S. Maria Maior v Rim. Podobno velja tudi za druge slike, ki so bile delane po tujih vzorih. Pravih kopij Mojster okorne

¹² Kratice pomenijo: EM = Etnografski muzej v Ljubljani, KM = Kranjski muzej, ŠM = Škofjeloški muzej, PM = Posavski muzej. Ob kraticah so navedene inventarne številke.

ŠTIRI KARTUŠE MOJSTRA MALIH FIGUR

OBIČAJNI PROFIL
OKVIRJA MOJSTRA
MALIH FIGUR

OBIČAJNI PROFIL
OKVIRJA DELAVNICE
IZ SELC IN MOJSTRA
OKORNE RISBE

KARTUŠA MOJSTRA
OKORNE RISBE

KARTUŠI DELAVNICE IZ SELC

Kartuše in okvirja slovenskih mojstrov in delavnic

risbe ni delal. Ovalna in pravokotna kartuša, ki jo uporablja naš slikar, je posneta in modificirana po običajnih kartušah slikarskih delavnic iz Oberammergau in Raymundsreutha.

II. Slikarska delavnica iz Selc. Obrisi so slikani z rdečo barvo. Značilni so gladki ovalni obrisi teles in tip obrazov. Dekorativne cvetlice so z zvezdastih, vrtinčastih in tulpastih oblik. Kartuša, ki jo uporablja naša delavnica, je sestavljena iz dveh svedrastih stebrov. Le-ta nosita arhivolto, na katere temenu stoji (pozlačena) košarica v obliki narobe obrnjenega enakokrakega trapeza. Iz košarice se dviga rozetin cvet, iz katerega izhajajo po dve listnati vitici na levo in desno. Spodnji vejici se končujeta s tulpastima cvetoma, zgornji pa s popkom ali rozetnim cvetom. Pod kartušo je vedno napis. Gube draperije se izogibajo pentljastih oblik — slikane so z ustrezno zaključnimi krivuljami. Pri belih oblačilih so gube modre, pri ostalih pa v temnejšem odtenku barve oblačila. Obrazi imajo skoraj vedno značilno rdeča lica. Ozadja slik so modra, oker ali zrcalo.¹³ Delavnica uporablja rdečo, zeleno, rjavo, modro in oker barvo, vse v več niansah. Včasih opazimo tudi pozlato. Napisi na slikah so vedno slovenski, pisani v kapitali s črno barvo na belem ozadju ali pa narobe. Slike te delavnice so vokvirjene v plitvo žlebljene okvire. Da predstavljajo ta dela, ki so zbrana po stilnih kriterijih v eno skupino, delo delavnice in ne enega samega slikarja, ugotovimo s stilno analizo, ki nam pove, da sta z istimi šablonami in barvami slikali vsaj dve roki.¹⁴

Dokaz za domačo provenienco. Delavnica je izdelovala tudi veliko število poslikanih panjskih končnic: Godec in komedijant (EM 585), Poroka (EM ČD 21), Lovec strelja jelena (EM 216), Personifikacija pomladi (EM 2393) etc. Na slikah na steklu naše delavnice (EM 3197, 9207, 2182, 1001) so sledeči slovenski napisi: S. TROJIZA, KDOR SE TUKEJ MARIJ IS ZELIGA SERZA PERPOROZHI TOK GVISHEN GNAD SADOBI, LENKA GASPERZIZH JE UTONILA TA 12 DAN VELKIGA TRAVNA V LETU 1849, STARA 15 LET, S. JOSHEF. Na sliki, ki predstavlja sedem zakramentov, so nekatere osebe oblečene v gorenjske ljudske noše (EM 9210). Noben izdelek naše delavnice nima nemškega napisa in nobenega ne moremo uvrstiti v provenienčne tipe oziroma delavnice, ki jih pozna tuja literatura.

Datacija. Najstarejša znana končnica delavnice iz Selc nosi letnico 1840 (EM 585), najmlajša pa letnico 1890 (EM ČD 126). Med tema dvema datumoma je veliko število panjskih končnic, z vmesnimi datumi, ki so izdelek delavnice iz Selc.¹⁵

¹³ Slikarji na steklo so na primitiven način izdelovali zrcala s staniolom in živim srebrom, da so dobili na šipi amalgam Hg Sn. Prim. R. Wildhaber, Hinterglassmalerei, Schweizer Volkskunde, 46 Jahrgang 6, Basel 1956. Slik na izpraskanih industrijskih zrcalih pri nas nismo opazili.

¹⁴ K. Plestenjak — F. Planina, o. c., omenjata, da je slikarici Blaževčevi Micki iz Selc pomagal pri slikanju njen oče, kar se strinja z našo ugotovitvijo.

¹⁵ S temi datumi se lepo ujemata rojstna in smrtna letnica slikarke iz Selc 1821 in 1890. Gl. K. Plestenjak — F. Planina, o. c., in J. Dolenc, o. c.

MOJSTER
OKORNE RISBE

Desno: *Zadnja večerja*
(panjska končnica). Spodaj,
levo: *Zadnja večerja*
(slika na steklo); spodaj,
desno: *Sv. Andrej* (slika
na steklo)

MOJSTER MALIH FIGUR (sliki na steklo):
Levo: *Sv. Janez Nepomuk*. Desno: *Zene pod križem*

DELAVNICA IZ SELC
V SELSKI DOLINI

Levo: *Svatba v Kani Galilejski* (slika na steklo)

Spodaj: *Svatba v Kani Galilejski* (panjska končnica)

Spodaj, levo *Sv. Trojica* (slika na steklo). — Spodaj desno: *Sv. Martin* (slika na steklo)

Lokalizacija. V Selcah v Selški dolini je še danes nekaj slik, izdelkov naše delavnice. Te slike so Sv. Barbara, Marijino kronanje,¹⁶ »in situ« ohranjena lesena poslikana tabla, ki predstavlja križanje, v hišni niši z ravnim dnem.¹⁷ Tov. B. Račič je iz Selc dobil dve sliki naše delavnice, in sicer Zadnjo večerjo in Sedem zakramentov. Prav tako je v sosednjih Zabrekvah slika Sedem zakramentov.¹⁸ Več podatkov se ujema z ljudskim izročilom o ljudski slikarici Blaževčevi Micki iz Selc, kateri bi to delavnico z veliko verjetnostjo tudi pripisali (gl. opombe 14 in 15).¹⁹ Mnenje, da je bila delavnica na Gorenjskem, nam potrjuje tudi dejstvo, da razen muzejev, ki so nabirali gradivo na Gorenjskem (Škofjeloški muzej, Kranjski muzej, EM) ne hrani noben drug naš muzej primerkov naše delavnice (Posavski muzej ima izjemoma eno samo sliko delavnice iz Selc).

Motivika. Muzejske zbirke hranijo naslednja dela delavnice iz Selc: Anton puščavnik ŠM, Ana z Marijo (privatna last B. Račič, Ljubljana), Bolnik na postelji in Marija Genazzano (ŠM), Sv. Barbara (ŠM), Gostilniški prizor z napisom DONS SA DNAR JE JUTER TOKO (EM 8953, Legenda sv. Genonefe (EM 12540, 2739, 15367, 2176, 2196, 6925), Sv. družina pri delu z napisom JESUS MARIA JOSHEF (EM 3228), Sv. Jurij z napisom S. JUR (EM 921), Sv. Jožef z napisom S. JOSHEF (EM 1001), Kristus v ječi (EM 7286), Kristusov krst z napisom S. JANES KERSNIK (EM 30), Sv. Lucija z napisom S. LUZIJA (EM 2177), Sv. Lovrenc (EM 6920), Smledniška legenda (EM 2147), Marija Škapulir z napisom S. MARIA (EM 197), Marija na prestolu z rožnim vencem, žezlom in škapulirjem in Jezusom z napisom KDOR SE TUKEJ MARIJ IS ZELIGA SERZA PERPOROZHI TOK GVISHEN GNAD SADOBI (EM 9208), Sv. Magdalena (last B. Račič), Marija sedmih žalosti (EM s. n.), Marija pomočnica in romarska cerkev (EM 2168), Marija pomočnica (EM 2197), Marijino kronanje (EM 8810), Višarska Marija (EM 2156), Božjepotna Marija in molilec (EM 2767), Marija in molilka (ŠM), Sv. Marjeta (EM 34), Sv. Martin (EM 2165), Mašniško posvečenje (EM s. n.), Sv. Miklavž (EM s. n.), 42, Sv. Janez Nepomuk (EM 8811), Obglavljenje Janeza Krstnika (ŠM), Pot na Kalvarijo (priv. last), Pohod sv. treh kraljev (EM 2736), Poroka (EM 7084), Poslednja sodba (EM 2752), Spoved (EM 7983), Spominska slika z napisom LENKA GASPERZIZH JE UTONILA TA 12 DAN VELKIGA TRAVNA V LETU 1849 STARA 13 LET (EM 2182), Svatba v Kani Galilejski (EM 9209, ŠM), Sedem zakramentov (EM 9210), Srce Jezusovo (KM 113), Sv. trojica z napisom S. TROJIZA

¹⁶ V hiši št. 38.

¹⁷ Žal sem izgubil zapisek s hišno številko. Hiši se pravi po domače »pri Ledrarju«.

¹⁸ Sliko Marijino kronanje in Sedem zakramentov je zapisal v terenskih zapiskih že Tone Cevc.

¹⁹ Dejstvo, da je slike slikala ženska, je sociološko in etnografsko nedvomno pomembno, vendar se glede na kratkost in namen našega sestavka s tem ne ukvarjamo.

(EM 3197, 6409, 7325, 2175), Zadnja večerja (EM 2187), Zgodba o izgubljenem sinu (EM 853).

Naslednjim slikam delavnice iz Selc ne najdemo vzora v importiranih delih: Bolnik na postelji in Marija Genazzano, Spominska tabla z napisom LENKA GASPERZIZH itd. Gostilniški prizor z napisom DONS SA DNARJE itd., Sv. družina pri delu, Zgodba o izgubljenem sinu, Marija z Višarij. Zdi se, da je delavnica izbirala in preoblikovala predloge s precejšnjo mero samostojnosti. Gostilniški prizor, Sv. družina pri delu in Zgodba o izgubljenem sinu so očitno delani po nekih bidermajerskih predlogah. Sliki bolnika na postelji in utopljene deklice pa sta bili slikani nedvomno brez predlog.

Večina slik kaže vzore v importiranih delih, vendar je pri slikanju prišlo do sprememb. Tako je na primer kartuša, ki jo uporablja delavnica iz Selc, posneta po kartuši slikarskih delavnic iz Pohořev v Češkem gozdu, vendar so se ravni stebri spremenili v svedraste, iz nektonskega okraska vrh stebra je nastal kompakten čašast kapitel, okraški na košarici vrh arhivolte niso več vodoravni ampak navpični, spremenilo se je tudi cvetlično okrasje, ki je vpeljalo tulipaste cvetove. Sodeč po večjem številu nekaterih enakih slik je delavnica zelo verjetno imela stalne risane predloge.

III. Mojster malih figur. Konture so rdečerjave barve. V primeri z običajno velikostjo figur na slikah na steklu so figure našega mojstra nenavadno majhne. Velikost figur ni odvisna od formata slike, ampak je kolikor toliko stalna. Stebrasta kartuša vrh običajne arhivolte nima košarice. Stebri so ravni, tektonski. Cvetlično okrasje nad arhitekturnim okvirjem zelo variira. Slikar uporablja cvetlice tulpastih, rozetnih oblik z gladkimi ali nagubanimi cvetnimi lističi in zvončastih oblik z več cvetnimi listi in polkrožno cvetno brazdo. Ozadja na slikah so modra. Arhitektonski kartušni okvir je običajno rdeč, okolje okvirja pa črno. Slikar uporablja tudi pozlato in zrcalo kot ozadje. Figure imajo značilno rdeča lica.

Stilna analiza je pokazala, da je vsa dela zbrana po stilnih kriterijih v eno skupino slikal en sam slikar.

Dokaz za domačo provenienčo. Vsi napisi na delih mojstra malih figur so slovenski. Natančne raziskave so pokazale, da so nekateri napisi slikani nedvomno istočasno s sliko, saj na nekaterih slikah segajo poteze čopiča ozadja slike celo preko napisa. Nobenega izdelka ne moremo uvrstiti med tuje provenienčne tipe ali delavnice, ki jih obdeluje tuja literatura.

Datacija. Med primerjalnim gradivom nismo našli nobene zanesljive opore za datiranje. Kriterij, ki velja za datiranje srednjeevropske slikarske produkcije, da so slike s črnim ozadjem starejše od pravih barvnih slik (Farbbild), v našem primeru ne moremo s sigurnostjo porabiti, ker je lahko Mojster malih figur mnogo kasneje samo posnemal slike s črnim ozadjem. Ker so slike Mojstra malih figur slikane deloma na prešano

in deloma na valjano steklo, smo mnenja, da je zelo verjetno, da je Mojster malih figur deloval že v prvi polovici 19. stoletja.

Lokalizacija. Ker hranijo slike Mojstra malih figur le muzeji, ki so nabirali gradivo na Gorenjskem (EM, Kranjski muzej, Škofjeloški muzej), je velika verjetnost, da je slikar deloval nekje na Gorenjskem.

Motivika. V muzejskih zbirkah hranijo sledeče slike Mojstra malih figur: Sv. Elizabeta (EM 45), Sv. Jurij z napisom S. JURI (EM 7193), Sv. Janez Nepomuk z napisom S. JANES NEPOMONENK (EM 2154), Kalvarija (EM 7316), Sv. Katarina, Jakob Komposteljski in sv. Blaž (EM 854), Sv. Lovrenc (EM 7072), Marijino kronanje z napisom S. MARIA KRONANA (KM 20), Marijino oznanenje (EM 33), Marija sedmih žalosti (EM 12493), Sv. Martin z napisom S. MARTN (EM 2145), Sv. Mihael (EM 1554), Sv. Miklavž z napisom S. MIKLAUSH (ŠM), Sv. Neža (EM 2174), Rojstvo z napisom S. JESUS (EM 12525), Sv. Simon in Juda z napisom S. SIMON in JUDESH (EM 3251), Smedniška legenda (ŠM), Kristus in neverni Tomaž z napisom S. TOMASH (EM 943), Sv. Trojica (EM 7327), Zadnja večerja (ŠM, KM 95).

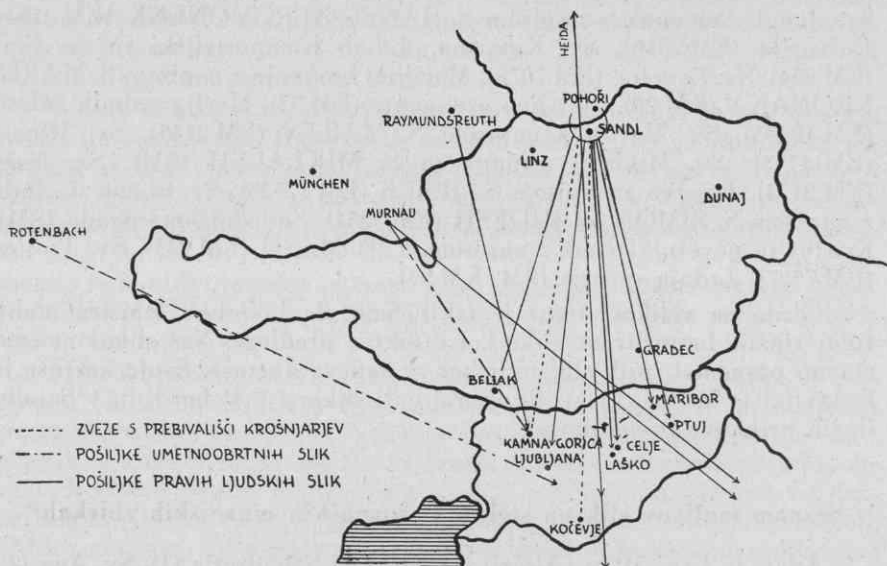
Glede na velikost figur je izključeno, da bi lahko Mojstru malih figur služile importirane slike kot direktne predloge. Naš slikar ni enostavno posnemal tujih slik tudi kar se zadeva kartuše. Svoje kartuše je sestavljal iz kartuš, ki so jih uporabljali slikarji v Pohořih in v Sandlu in jih primerno preoblikoval.

Seznam motivov slik na steklu v slovenskih muzejskih zbirkah²⁰

Adam in Eva (5), Sv. Alojzij (1), Sv. Ana Samotretja (1), Sv. Ana (2), Sv. Ana z Marijo (8), Sv. Andrej (3), Angeli z vencem rož (1), Angela z monštranco (3), Sv. Anton (13), Sv. Barbara (24), Barbara Marija Juzes (1), Bičanje (1), Božji grob (28), Božje dete (7), Beg v Egipt (4), Romarska cerkev (1), Sv. družina (22), Sv. Elizabeta (2), Ecce homo (1), Sv. Evstahij (3), Sv. Filomena (2), Sv. Florjan (19), Sv. Frančišek (3), Prizor iz legende o sveti Genovefi (19), Sveta Helena (1), Sveti Izidor (3), Sv. Janez Nepomuk (15), Sv. Janez Krstnik (14), Sv. Jernej (1), Sv. Jožef (16), Sv. Julijana (4), Sv. Jurij (14), Jezus (17), Jezus na Oljski gori (2), Jezus odrešenik sveta (6), Juzes vladar sveta (2), Jezus pod križem (11), Kalvarija (4), Sv. Katarina (5), Križani (15), Križani s simboli trpljenja (8), Sv. Lenart (20), Sv. Lovrenc (4), Sv. Lucija (5), Sv. Magdalena (8), Marija (11), Božjepotna Marija (2), Lanzendorfska Marija (1), Marija snežna (2), Marija pomočnica (11), Marija Zell (13), Marija sedmih žalosti (9), Marija z Jezusom (27), Škapulirska Marija (1),

²⁰ Ta seznam je zanimiv, ker nam v precejšnji meri pokaže motive, ki so prihajali na naše ozemlje. V zvezi z njim bomo v prihodnosti laže ugotavljali odvisnost domačih del od importa v ikonografskem oziru. Številka ob vsakem motivu pomeni število slik z enakim motivom.

Marijino kronanje (11), Marijino oznanenje (9), Sv. Marjeta (7), Sv. Martin (10), Sv. Matija (1), Sv. Mihael (4), Sv. Miklavž (6), Sv. Neža (2), Sv. Polona (1), Sv. Peter (1), Sv. Petricij (2), Pietà (12), Poslednja sodba (8), Rojstvo (23), Sedem zakramentov (12), Srce Jezusovo (35), Srce Marijino (23), Sv. Simon in Juda (1), Sv. Tomaž (1), Sv. Terezija (1), Smledniška legenda (legenda sv. Antona Padovanskega) (3), Sv. trije kralji (8), Sv. Trojica (49), Trpeči Kristus (11),

Migracijska karta nekaterih pošiljk slik na steklo. (Karta je sestavljena s posebnim ozirom na slovensko ozemlje po migracijskih kartah slik na steklo v Oesterreichischer Volkskundeatlas, Linz 1959.)

Sv. Urban (2), Sv. Uršula (2), Turek na konju (1), Sv. Valentin (1), Vstajenje (4), Zadnja večerja (21), Žene pod križem (2).

Število posameznih motivov je seveda relativno. Na podlagi muzejskih zbirk si lahko ustvarimo predstavo samo o nekaterih motivih, ki so bili med najbolj razširjenimi. To so: Božji grob, Sv. Lenart, Marija z Jezusom v raznih ikonografskih variantah, Srce Jezusovo, Srce Marijino in Sv. Trojica. Zanimivo je, da najdemo v navedenih slovenskih delih (ki so seveda skrajno pomanjkljiva), od teh motivov Marijo z Jezusom, Sv. Trojico, Srce Marijino in Srce Jezusovo.

Naše muzejske zbirke hranijo slike provenienčnih tipov in delavnic iz severne Avstrije (predvsem Sandl v Mühlviertlu), južne Češke (Pohoří, nemško Buchers v Češkem lesu), pa tudi nekaterih bavarskih in tirolskih delavnic. S temi našimi dognanji se ujema tudi karte migracij slik na

steklu v Österreichischer Volkskundeatlas²¹ (gl. zemljevid). Naše ugotovitve se strinjajo tudi z navedbami J. Mala,²² da so slike na steklu k nam prinašali z Bavarskega, zgornjega Avstrijskega, Tirolskega in Moravskega.

Pokrajinski muzej v Mariboru, ki je nabiral gradivo na Štajerskem, skoraj nima slik z zrcalnim ozadjem, ki so praviloma starejše, oziroma slik-izdelkov steklarjev iz glažut, slik z vbrušeni okrasji, zato je verjetno, da je import prodril najprej v zahodno alpsko Slovenijo.

Krošnjariji, raznašalci slik so bili Korošci in »Kranjci«,²³ pod katerimi razume tuja literatura verjetno tudi Kočevarje.²⁴ Mogoče je, da so se krošnjariji pri mojstru, od katerega so kupovali slike, naučili slikati in da so potem slikali tudi doma.²⁵ Zaenkrat ne vidimo načina, da bi izdelke teh raznašalcev, ki morajo biti po stilu in provenienčnem tipu prav taki kot izdelki, slikani v matičnih delavnicah, ločili od prave tuje produkcije. Odprto ostane tudi vprašanje obrtnih slik, ki so jih priložnostno izdelovali slikarji v glažutih. Kot je znano, so se v času krize steklarske industrije proti koncu 18. stoletja pojavile pri nas nekatere glažute (ki so bile več ali manj delo prišlih čeških steklarjev).²⁶ Zaenkrat ne poznamo otipljivega dokaza za to, da bi ti steklarji slikali tudi slike na steklo.

Sklep

Dokazano je, da so pri nas slikali slike na steklo in še celo z neko mero samostojnosti. S tem odpadejo nekateri, večkrat izraženi dvomi, da bi pri nas slikali na steklo.²⁷ Drugače pa je naš spis samo najosnovnejši korak v raziskovanju slikarstva na steklu na našem ozemlju. Izpolniti bo treba sezname del domačih slikarjev in jim poiskati predloge v uvoženih slikah ali drugod. S pregledom muzejskih in privatnih zbirk v soseščini zunaj državnih meja bomo ugotovili, ali so izdelki naših slikarjev migrirali in v kolikšni meri. Tudi vprašanje izdelovanja obrtnih

²¹ Österreichischer Volkskundeatlas, Linz, 1959.

²² J. Mal, l. c.

²³ Keiser, o. c., str. 39 in Keller, o. c., str. 15.

²⁴ Podatki o kočevskih krošnjarijih: I. Koštiál, O Kočevcih in kočevščini, Kočevski zbornik, 1939 in terenski zapiski B. Orla in F. Šarf, zlasti iz okolice Žužemberka.

²⁵ Po ustni informaciji je Tone Ljubič videl nekje na Kočevskem šablone za slikanje na steklo. V zvezi s tem omenjam sliko na steklo (Em s. n.), ki je slikana popolnoma v provenienčnem tipu in načinu slikarske delavnice iz Sandla v Muhlviertlu in nosi slovenski napis: Japanski mučenci križani 5. februarja 1591 in o binkošti leta 1862 slovesno svetnikom prišteti. Ni se nam posrečilo ugotoviti, če je napis morebiti kasnejši kot slika.

²⁶ Javornik pri Cerknici, Gotenica pri Kočevju, Zagorje ob Savi, Svetina na Pohorju. (Gl. tudi opombo 1 a.)

²⁷ N. pr. v Jugoslawische Volkskunst, Führer durch das Museum für Völkerkunde und Schweizerisches Museum für Volkskunde, Basel. Sonderausstellung vom 1. XI. 1958 bis 31. I. 1959 — in drugod.

slik na steklo v naših glažutah in slikanja krošnjarjev, ki bi se drugod priučili slikarski veščini, čaka pozitivnega ali negativnega odgovora. Vse to delo pa je samo najnižja stopnja raziskovanja slik na steklu pri nas. Glavne naloge raziskovalcev so:

1. Ugotoviti materialne in duhovne pogoje in osnove, iz katerih se je pri nas razvilo slikarstvo na steklo in kako se je razvijalo.

2. V zvezi s tem postaviti slikarstvo na steklo v življenje slovenskega kmeta, osvetliti razmerje slikar : konsument, ugotoviti specifičnost tega slikarstva na našem ozemlju, situirati to slikarstvo v okviru ostalega ljudskega slikarstva na našem ozemlju in v srednji Evropi.

3. Ugotoviti ali ima slovenska produkcija slik na steklo ljudsko-umetnostni ali poljudnoumetnostni značaj.²⁸

4. Ugotoviti in interpretirati umetnostno vrednost teh slikarij.

Nalog je veliko, zato želimo, da bi ta skromni sestavek pritegnil k sodelovanju pri raziskovanju tega lepega in zanimivega področja umetnostne zgodovinarje, etnografe ali kogarkoli.

Zusammenfassung

DAS MALEN VOLKSTÜMLICHER HINTERGLASBILDER IN SLOWENIEN

In der Arbeit werden mittels der etwas angepassten Morelli-Liermolieff-Methode die Erzeugnisse zweier Maler und einer Malerwerkstatt von Hinterglasbildern festgestellt. Mit verschiedenen Vergleichen wird die landschaftliche Provenienz (Gorenjsko) und die Zeit der Entstehung (erstes Viertel des 19. Jahrh.) der behandelten Maler festgestellt. Der Stil und die Motivauswahl waren bei den beiden behandelten Malern einigermaßen selbständig. Unter den Vorlagen sind richtige barocke und Biedermaierarbeiten und auch einige profane Motive zu finden. Im Texte werden sodann eine Motiobliste von Hinterglasbildern aus den Sammlungen in slowenischen Museen veröffentlicht und die Aufgaben dargestellt, welche an die Hinterglasbild-Forscher in Slowenien herantreten: die Feststellung der materiellen und geistigen Bedingungen und Grundlagen, aus welchen sich auf slowenischen Gebiet die Hinterglasmalerei entfaltet und wie sie sich entwickelt hat; sonach wären die Hinterglasmalerei ins Leben des slowenischen Bauern hineinzustellen, das Verhältnis Maler : Konsument klarzulegen, die Hinterglasmalerei im Rahmen der restlichen Volksmalerei auf slowenischem Gebiete und in Mitteleuropa zu beleuchten, sowie mittels der strukturellen Analyse und anderer Methoden der künstlerische Wert dieser Malerei festzustellen.

²⁸ Gl. A. Hauser, *The Philosophy of Art History*, London 1959, str. 279 ss.